

KELETAS MINČIŲ DĖL INFORMATIKOS ŽODYNĖLIO

Informatika ir kompiuterinė įranga: Aiškinamasis anglų—lietuvių kalbų terminų žodynelis / Sud. V. Dagys, A. Klupšaitė, A. Žandaris. V.: [Baltic Amadeus], 1993. 72 p.

Ši knygelė, gražiai išleista Baltic Amadeus įmonės kaip dovana Lietuvos kompiuterininkų sąjungos nariams, dalyvavusiems šeštojoje „Kompiuterininkų dienų“ konferencijoje, netikėtai¹ sudarė progą glaustai išsitarti dėl žodynelio ir apskritai tos srities terminų.

Kalbamu dalyku Lietuvoje susidomėta senokai. Prieš ketvirtį šimtmečio, 1969 m., Respublikinis mokslinės techninės informacijos ir propagandos institutas išleido A. Trečiokaitės „Informatikos terminų žodyną“. Po poros metų, 1971 m., „Minties“ leidykla išleido nemažą Vilniaus skaičiavimo mašinų gamyklos ir Skaičiavimo mašinų specialaus konstravimo biuro inžinierių V. Kairio, A. Kaminsko, Z. Kundirkos, R. Kundrotienės, M. Lipšico, A. Mačerniaus, J. Norkaus, J. Riaubūno, J. Stanaičio, B. Stulpino ir A. Šliavo „Rusų—lietuvių—anglų kalbų skaičiavimo technikos terminų žodyną“. Tai norminamasis žodynas, turėjęs „padėti formuoti ir suvienodinti“ lietuviškus technikos terminus (p. 3). Po keliolikos metų Vyriausioji enciklopedijų redakcija išleido Lietuvos mokslinės techninės informacijos ir techninės ekonominės analizės mokslinio tyrimo institute A. Trečiokaitės sudarytą norminamąjį aiškinamąjį verčiamąjį „Mokslinės ir techninės informacijos terminų žodyną“ (V., 1983). Pagaliau 1993 m. Lietuvos informacijos institutas išleido to žodyno tęsinį — „Informacijos terminų žodyną“ (sud. A. Trečiokaitė).

Tad aiškinamasis anglų—lietuvių kalbų informatikos ir kompiuterių įrangos terminų žodynelis, net neminint įvairių šios srities lietuviškų leidinių bei terminų, aiškinamų lietuviškose enciklopedijose, patekusių į bendruosius aiškinamuosius bei verčiamuosius žodynus, rengtas ne tuščioje vietoje. Per pastaruosius dešimtmečius yra susidariusi ir tų terminų kūrimo, tvarkymo, ir jų vartosenos tradicija. Svarbu turėti galvoje, kad ta tradicija nuo pat pradžios yra susijusi su kalbos norminimu — minėti žodynai yra žiūrėti kalbininkų, ypač K. Gaivenio, jų pasiūlytas ir patikslintas ne vienas į tuos žodynus įdėtas terminas. Tačiau praktikai tais žodynais nelabai naudojasi, savo žargoną jie kuria iš svetimų kalbų. Dėl to, kai kartais kuris padoriai nemokantis nei anglų, nei rusų, nei pagaliau ir pačios lietuvių kalbos kompiuterininkas (o tokių dabar netrūksta!) ima skelbti, kad nėra lietuviš-

¹ Straipsnelis rašytas praėjus pirmosioms šio tomo korektūroms.

kų terminų, kad turimi terminai nevykę, netikę, klaidingi ar pan., galima tik gailėstauti, kad ir ne itin išprususių žmonių stota bendrauti su tomis „protingomis mašinomis“. Įtariamų kaip rusybės terminų keitimas anglybėmis nėra nei tikras, nei rimtas terminologijos darbas. Ne politika, kalbos garbumas, o jos terminijos sutvarkymas, pavyzdingumas turi lemti, kuo vėta toliau remtis kuriant ir tvarkant savo terminus. O akiai sekti nedera nė viena kalba. Ypač netinka mėgdžioti kitų kalbų terminų išraiškos. Kiekvienos srities lietuvių terminija savo šaknimis turi būti lietuviška.

Čia pasakyta viena kita mintis dėl savo terminų santykių su kitų kalbų terminais taikoma ne kalbamam žodynėliui ar jo sudarytojams. Ji gali būti pravarti tiek gaušiams terminų vartotojams, tiek technikos literatūros vertėjams, tiek ir visokių žodynų žodynėlių rengėjams, kurie vieni, be kalbininkų, dažniausiai to daryti nė nepajėgia. Mat dirbti terminologijos darbą (o jis visų pirma yra kalbos darbas), rengti žodynus taip pat reikia mokėti, kaip ir bet kurį kitą darbą.

V. Dagio, A. Klupšaitės ir A. Žandario rengtas „Informatikos ir kompiuterinės įrangos“ žodynėlis rodo, kad tos srities terminų vartotojai bus atsidūrę kryžkelėje. Mėtus akį, kiek tame žodynyje laikomasi anksčiau teiktų terminų (sugretinti pirmųjų 9 puslapių terminai), paaiškėjo, kad skirtumų esama nemažai ir gana didelių. Ne visi keitiniai rodo terminų sistemos gerėjimą. Pavyzdžiui, anglų būdvardžio *alphanumeric* atitikmeniu įdėtas žodis *tėkstinis* (iki šiol įprastas atitikmuo yra *raidinis-skaitmeninis*, beje, naujajame A. Trečiokaitės žodyne kažkodėl geresniu laikomas žodis *simbòlinis*), nors to žodžio turinys visai kitas. Sunku suprasti, kodėl vieninteliu *character* atitikmeniu laikomas *simbòlis* — jei teikiamas tik vienas to daugiareikšmio anglų žodžio atitikmuo, kaip matyti iš aiškinimo („atskiras kompiuterio ar kalbos abėcėlės elementas“), kur kas labiau tinka ankstesniuose žodynuose teiktas *žėnklas*.

Žodynėlis visų pirma skirtas lietuviams anglų literatūros skaitytojams — jame anglų terminai (jų sudėta per 450) pateikti su lietuviškais atitikmenimis ir lietuviškais aiškinimais. Sudarytojai sakosi ypač norį, kad būtų atsikratyta daugelio lietuvių kalbą darkančių anglybių, kurias akiai vartoja kompiuterininkai (p. 4). Vadinasi, siekta švarinti, lietuvininti lietuvių informatikos terminus. Tokie žygiai palaikytini ir girtini. Tik visų pirma reikėtų akinti terminų vartotojus naudotis jau išleistais lietuviškais žodynais. Ėmusis išradinėti tai, kas išrasta, ar kaitalioti, kas aprobuota, galima ir pasunkinti bendravimą, plėsti nepageidautiną terminų sinonimiją ar variantiškumą. Juoba kad ir naujų sinoniminių terminų į žodynėlį šiek tiek įdėta, pvz.: *intervālas* ir *atkarpa* „range“, *kreipinỹs* ir *iškvieta* „call“, *nutylėtas* ir *standártinis* „default“, *paskyrà* ir *prieskyra* „account“, *visas vařdas* ir *pilnas vařdas* „absolute pathname“, *visuòtinis kintamàsis* ir *globalusis kintamàsis* „global variable“ ir kt. Kam tokie sinonimai teikiami, neaišku. Bet, pavyzdžiui, įprastas ir ilgai vartotas terminas *elektròninė skaičiàvimo mašinà* bent kaip *kompiuterio* sinonimas galėjo likti.

Į žodynėlį, kaip ir žadėta, įdėta kiek naujų lietuviškų terminų (ne visi jie yra naujadarai ir ne visi keičia vartotus skolinius). Dalį jų, kaip matyti iš pratarmės, bus pasiūlę terminologai A. Kaulakienė ir K. Gaivenis, kurie, kiek žinoma, yra matę

tik pačius žodynėlio terminus be aiškinimų, dalis bus patekusi iš kitų rengiamų spaudai žodynų. Kalbos atžvilgiu daugeliui jų ko prikišti negalima, pvz.: *keitiklis* „converter“, *kreiptis* „access“, *lūstas* „chip“, *rinkmenà* „file“, *sąsaja* „interface“, *skaitlỹs* „scanner“, *spruklỹs* „sprite“, *teiktis* „message“, *tvarkỹklė* „driver“, *valdiklis* „controller“, *virtiklis* „modem“, *žymėklis* „cursor“ ir kt. Bet dar daug paliktų skolinių irgi reikėtų šalinti iš lietuvių terminologijos, juoba kad dalis jų tik sudaro vadinamųjų tarptautinių terminų įspūdį, o iš tikrųjų tokie nėra. Reikia sutarti dėl lietuviškų pakaitų skoliniams *adãptieris* „adapter“, *argumeñtas* „argument“, *centrinis procėsorius* „central processing unit“, *displėjus* „display“, *duomenų korektiškumas* „data integrity“, *emuliãvimo režimas* „compatibility mode“, *inverteris* „inverter“, *komentãras* „comment“, *kompiuterinė intelėktika* „artificial intelligence“, *korektiškumas* „consistency“, *magistrãlė* „bus“, *masỹvas* „array“, *meniù* „menu“, *pakėtinis* „batch-oriented“, *piktogramà* „icon“, *struktũrinis tipas* „aggregate type“, *šriftas* „font“ ir kt. Be to, į žodynėlį pateko kitose terminologijos srityse barbarybėmis laikomų žodžių (*apatinis kolontitulas* „footer“, *viršutinis kolontitulas* „header“), makaronybių (*for ciklas* „for statement“, *while ciklas* „while statement“), pasitaiko abejotinos darybos žodžių (*spausdinỹs* „listing“, *ženklė* „marker“ ir kt.) Pagaliau ir pačioje žodynėlio antraštėje vartojamas terminas *kompiuterinė įranga* kalbos atžvilgiu taisytinas — čia turėtų būti *kompiuteriũ įranga* (plg. *laivo, lėktuvo, traktorius įranga*, o ne *laivinė, lėktuvinė, traktorinė*).

Daugelis žodynėlio terminų aiškinimų yra neaiškūs ar netikslūs. Ar rengėjų nesugebėta aiškiai, tiksliai, įprasta tvarka ir suprantamai apibrėžti bei paaiškinti terminų reikšmių, ar jų naudotasi kokiais šaltiniais, gal kitomis kalbomis rašytais (nepatyrusių vertėjų versti tekstai dažnai būna sunkūs suprasti)? Be to, dalis terminų iš aiškinimų lietuvių kalboje rodosi nemotyvuoti, reikšmės atžvilgiu nepagrįst, pavyzdžiui, iš aiškinimo „valdymo signalas ar teiktis, perduodami gavus teiktį“ neaišku, kodėl tai įvardyta žodžiu *pažymà* „acknowledgement“. Terminų reikšmės neskaidrumas, jų išvidinės reikšmės ryšių su žymima sąvoka neaiškumas sudaro įspūdį, kad turimi kažkokie dirbtiniai, ne savo kalbos reikšmėmis pagrįsti terminai. Apskritai terminų aiškinimai turi įvairių ydų, dalies jų ir kalbinė raiška painoka, pasitaiko kalbos klaidų, pvz.: *daugiaprograminė* (= *daugiaprogramė*) sistema 82, *daugiamodulinės* (= *daugiamodulės*) programos 17, *kompiuterinė* (= *kompiuteriũ*) technika 29, „*nevisai* (= *ne visai*) teisingas“ 28, reikšmės *pernešimas* (= *perkėlimas*) 24, *teksto ruošimas spausdinimui* (= *rengimas spausdinti*) 59 ir kt.

Kalbamas žodynėlis rodo, kad yra nemažai svarstytinų tos terminologijos dalykų.

St. Keinys